

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.862.4

С. В. Ларін

аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України

СУБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

На основі здійсненого аналізу Закону України «Про основи національної безпеки», Стратегії національної безпеки України та інших нормативно-правових актів визначено суб'єктів захисту національних цінностей, розглянуто їх функції, обов'язки та структуру згідно з чинним законодавством України.

Ключові слова: суб'єкти захисту, об'єкти безпеки, національна безпека, національні інтереси, національні цінності, державне управління, національна ідентичність, український народ.

Постановка проблеми. Політика забезпечення національної безпеки України визначає основні напрями діяльності суб'єктів у цій області, порядок закріплення їхніх обов'язків та функцій із захисту національних інтересів та національних цінностей України у рамках напрямів їхньої діяльності та базується на дотриманні балансу інтересів особи, суспільства і держави. Формування активної життєвої позиції особистості, спрямованої на захист і розвиток національних цінностей, які, як відомо, є основою для формування національних інтересів, має бути стратегічним пріоритетом у діяльності органів державної влади. До суб'єктів формування національної безпеки належать держава, Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки й оборони України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, громадяни, громадські організації та об'єднання. Основним суб'єктом забезпечення національної безпеки є держава. Формування і реалізація національних цінностей є предметом особливої уваги державних інститутів, політичних партій, суспільства загалом. Виконаний нами аналіз свідчить, що, на жаль, в Україні суб'єкти забезпечення національної безпеки більше уваги приділяють захисту національних інтересів, ніж національних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою національної безпеки є захист національних цінностей. Велику роль цінностей у визначенні поведінки і дій людини, нації, со-

ціальної групи, держави відзначало чимало мислителів і політичних діячів – від філософів Стародавньої Греції до сучасних теоретиків політичної науки. Однак більшість досліджень націлені на визначення національної безпеки в категоріях національних інтересів, зокрема, американський журналіст і соціолог У. Ліппман стверджував: «Держава перебуває в стані безпеки, коли їй доводиться приносити в жертву свої законні інтереси з метою уникнення війни, і коли вона в стані при необхідності захистити ці інтереси шляхом війни» [10].

Проблема реалізації національних інтересів і забезпечення національної безпеки України набула подальшого розвитку в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», в якому визначаються принципи і пріоритети державної політики у відповідних сферах. Незважаючи на те, що Україна знаходиться на переломному етапі історичного розвитку, навіть у фундаментальних роботах, присвячених стратегічним пріоритетам цього розвитку, визначення суб'єктів захисту національних цінностей, їхніх функцій, обов'язків, завдань та структури, як головної передумови забезпечення цілісності суспільства, його стабільного і прогресивного розвитку, є малодослідженими. Те саме можна стверджувати і щодо дослідження взаємозв'язку національних інтересів із національними цінностями. Важливість зазначеної проблеми визначає підвищену увагу до неї. Вона знайшла своє відбиття в наукових працях Ф. Ратцель і Р. Челлен, а також у працях їхніх послідовників, зокрема, таких ві-

домих політологів, соціологів і геополітиків, як С. Коен, С. Шпігель, С. Хантінгтон, Ч. Лерч, А. Саїд. Її вивчали російські дослідники Г. Дугін, К. Гаджієв, В. Трухачов, Б. Межуєв, М. Молчанов, Г. Поздняков, вітчизняні науковці В. Білоус, І. Бінько [9], В. Косевцов, В. Ліпкан, Ф. Рудич, В. Манжола, М. Михальченко, Л. Шипілова, Б. Парахонський [10], а також Г. Ситник [8], який розглядав взаємозв'язок між національними інтересами та національними цінностями.

Мета статті. Головною метою дослідження є здійснити аналіз чинного законодавства та визначити суб'єктів забезпечення безпеки національних інтересів і національних цінностей, їхні функції, обов'язки та структуру.

Виклад основного матеріалу. Політика будь-якої країни у сфері національної безпеки визначається різними детермінантами – географічним розташуванням країни, ресурсними можливостями, особливостями культурного, соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, національно-історичними традиціями тощо. Ці детермінанти знаходять своє відображення в національних інтересах. Розробка поняття «національний інтерес», яке було включене в Оксфордську енциклопедію соціальних наук у 1935 р., належить американським вченим – протестантському теологу Р. Нібургу та історику Ч. Бірду.

Досить часто в політичній боротьбі конкуруючі політичні сили намагаються видавати власні партійні інтереси за «національні». Сучасне політичне життя України підтверджує політологічну теорію про те, що в суб'єктивному плані поняття «національні інтереси» часто стає об'єктом політичних спекуляцій з боку різноманітних політичних сил, які конкурують на внутрішньонаціональному політичному просторі, часто лобіюючи замість національних інтересів інтереси іноземних держав, транснаціональних структур тощо.

На думку Г. Ситника, «національні інтереси» певною мірою відображають фундаментальні цінності та прагнення народу і зумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами в той чи інший історичний період [8].

В. Косевцов, І. Бінько та Б. Парахонський визначають національні інтереси як конкретні історичні відносини і переконання, матеріальні, культурні та історичні цінності, що мають загальне життєво важливе значення для стабільного функціонування суспільства [9; 10].

Враховуючи вищесказане та визначення, яке надано в Законі України «Про основи національної безпеки України» національним інтересам («життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізацію яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток»), можемо констатувати, що суб'єкти захисту національних цінностей відповідають суб'єктам забезпечення безпеки національних інтересів.

Аналізуючи Закон України «Про основи національної безпеки України», ми визначаємо, що до основних суб'єктів забезпечення захисту національних цінностей належать Президент України; Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, громадяни України, об'єднання громадян.

Президент України є главою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Також Президент є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України і Головою Ради національної безпеки і оборони України та здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України [3].

Верховна Рада України визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері [3].

Кабінет Міністрів України забезпечує державний суверенітет й економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю [2; 3].

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України [3].

Відповідно до функцій, Рада національної безпеки і оборони України має таку компетенцію [4]:

1) розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які, відповідно до Конституції та

законів України, належать до сфери національної безпеки і оборони, і подає пропозиції Президенту України;

2) здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президенту України відповідні висновки та пропозиції;

3) залучає до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності;

4) ініціює розроблення нормативних актів та документів із питань національної безпеки й оборони, узагальнює практику їх застосування та результати перевірок їх виконання;

5) координує і контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

6) координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану;

7) координує та контролює діяльність органів виконавчої влади щодо відбиття збройної агресії, організації захисту населення та забезпечення його життєдіяльності, охорони життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримання громадського порядку в умовах воєнного та надзвичайного стану та у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України, який формує її персональний склад. До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України. Членами Ради національної безпеки і оборони України можуть бути керівники інших центральних органів виконавчої влади.

Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. № 2229-XII визначає, що Служба безпеки України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України та підпорядкований Президенту України.

До завдань Служби безпеки України належать захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, еко-

номічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [3].

Також до завдань Служби безпеки України входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [5].

Систему Служби безпеки України складають Центральне управління Служби безпеки України, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади Служби безпеки України [3; 5].

Центральне управління Служби безпеки України відповідає за стан державної безпеки, координує і контролює діяльність інших органів Служби безпеки України. До його складу входять апарат Голови Служби безпеки України та функціональні підрозділи контррозвідки, військової контррозвідки, захисту національної державності, боротьби з корупцією і організованою злочинною діяльністю та інші згідно з організаційною структурою Служби безпеки України.

В інтересах державної безпеки органи і підрозділи Служби безпеки України можуть створюватися на окремих державних стратегічних об'єктах і територіях, у військових формуваннях.

Керівництво всією діяльністю Служби безпеки України, її Центральним управлінням здійснює Голова Служби безпеки України. Він несе персональну відповідальність за виконання завдань, покладених на Службу безпеки України. Голова Служби безпеки України та його заступники призначаються на посаду та звільняються з посади Президентом України.

Також важливу роль у забезпеченні національної безпеки відіграє Державна прикордонна служба України, статус якої визначено Законом України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 р. № 661-IV, яка є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру: спеціально уповноважений центральний орган ви-

конавчої влади у справах охорони державного кордону, територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону.

Морська охорона складається із загонів морської охорони: органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини, розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону [1; 3].

Прикордонний загін є основною оперативно-службовою ланкою Державної прикордонної служби України, на яку покладаються охорона певної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, а також здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів. До його складу входять: прикордонні комендатури, відділи прикордонної служби, прикордонні застави, контрольно-пропускні пункти, відділення прикордонного контролю.

На контрольно-пропускний пункт покладається здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів та вантажів.

Служба зовнішньої розвідки України визначена Законом України «Про Службу зовнішньої розвідки України» від 1 грудня 2005 р. № 3160-IV, яка є державним органом, що здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. Вона підпорядкована Президентові України та підконтрольна Президентові України і Верховній Раді України. Загальне керівництво Службою зовнішньої розвідки України здійснює Президент України. Безпосереднє керівництво Службою зовнішньої розвідки України здійснює її Голова, який призначається на посаду і звільняється з посади Президентом України.

На Службу зовнішньої розвідки України покладаються такі завдання [3; 6]:

– добування, аналітична обробка та надання розвідувальної інформації Президентові України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові України та іншим визначеним Президентом України споживачам;

– здійснення спеціальних заходів впливу, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку,

– участь у забезпеченні безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон громадян України, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю;

– участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією;

– вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

До загальної структури Служби зовнішньої розвідки України належать апарат управління Служби зовнішньої розвідки України, підрозділи агентурної та технічної розвідки, оперативно-технічні та інформаційно-аналітичні підрозділи, підрозділи власної безпеки, підрозділи забезпечення, навчальні заклади та науково-дослідні установи [3].

Висновки і пропозиції. Головним об'єктом функціонування системи національної безпеки є людина. Саме люди наділяють державу правом регулювання відносин, а держава виконує дві основних функції в системі національної безпеки: виступає гарантом національної безпеки і з цією метою регулює відносини всередині країни та з міжнародним співтовариством.

Оскільки існування суспільства в сучасних умовах неможливе без влади, то держава є найважливішою складовою системи національної безпеки. Усі державні структури розглядаються як формальні структури системи національної безпеки. До основних державних суб'єктів забезпечення безпеки національних інтересів та національних цінностей належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Служба зовнішньої розвідки України.

Розглянута діяльність та завдання перелічених суб'єктів, на жаль, більше відповідають за-

безпеченню безпеки національним інтересам, ніж національним цінностям, які, як відомо, є основою для формування національних інтересів та мають бути стратегічним пріоритетом у діяльності органів державної влади.

Список використаної літератури:

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003р. № 661-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/661-15/conv>.
2. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. №794-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. №964-IV [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. №183/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>.
5. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
6. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 01.12.2005 р. № 3160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3160-15>.
7. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
8. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: [Моногр.] – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
9. Косевцов В.О., Бінько І.Ф. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів: Монографія. Серія «Національна безпека». – Випуск 1. – Київ: Нац. ін-т стратег, досліджень, 1996. – 53 с.
- 10.Парахонський Б.О. Національні інтереси України (духовно-інтелектуальний аспект): Монографія. Сер. «Наукові доповіді». – Вип. 6. – К., 1993. – 43 с.

Ларин С. В. Субъекты защиты национальных ценностей

На основе проведенного анализа Закона Украины «Об основах национальной безопасности», Стратегии национальной безопасности Украины и других нормативно-правовых актов определены субъекты защиты национальных ценностей, рассмотрены их функции, обязанности и структура согласно действующему законодательству Украины.

Ключевые слова: *субъекты защиты, объекты безопасности, национальная безопасность, национальные интересы, национальные ценности, государственное управление, национальная идентичность, украинский народ.*

Larin S. V. Entities of the protection of national values

On the basis of the conducted analysis of the Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security", the National Security Strategy of Ukraine and other laws and regulations the entities of the protection of national values are defined. The author considers their functions, responsibilities and structure according to the current legislation of Ukraine.

Key words: *entities of protection, security objects, national security, national interests, national values, public administration, national identity, Ukrainian nation.*